

GYÓGYÍTÁS ÉS MÁGIA AZ ÓKORI EGYIPTOMBAN

Az egyiptomi orvoslás az ókori egyiptomi civilizáció kezdeteitől egészen a kopt kereszténység időszakáig nyomon követhető (Kr. e. 2900 körül – Kr. u. 10. század), és az ókori világban igen elismert tudomány volt. A ránk maradt szöveges emlékek, ábrázolások, tárgyak és a múmiák modern vizsgálatának segítségével viszonylag pontos képet alkothatunk az egyiptomiak általános egészségéről. Az ókorban élő embereket is hasonló betegségek fenyegették, mint most minket, a betegségek eredetéről, megelőzéséről és gyógyításáról azonban még más elképzeléseik voltak.

Az egyiptomi elképzelések szerint a teremtő isten, Atum szájából megjelenő Heka testesítette meg azt a kozmikus erőt, amely létrehozta, fenntartotta és védte az isteneket és a teremtett világot. Ez az erő a kopt nyelvben már mágiát jelentett, amely a kereszténység számára negatív fogalom. Az egyiptomiak azonban a *heka* kifejezésen „szent varázslás”-t és „isteni energiá”-t értettek, és a varázslást a hétköznapi élet minden területén alkalmazták.

Heka kreatív teremtő szerepe minden új nappal megismétlődött. Ő volt az, aki ciklikus utazása során elkísérte a napistent, védelmezte a túlvilág trónján ülő Oziriszt és akinek imádsága elválasztva tartotta az eget és a földet. Az egyiptomi istenek kettős természetének megfelelően Heka védelmező ereje pusztító hatalommal is párosult, amely még az isteneket is félelemmel töltötte el.

Bár az egyiptomiak által ideálisan vágyott életidő 110 év volt, a lakosság jelentős része nem élt tovább 30–35 évnél. A változatosabban táplálkozó előkelő hivatalnokok és az uralkodók között azonban nem volt ritka a magas életkor, a nyolcvanas éveit is megélő II. Ramszesz fáraó 67 évig tartó uralkodása mégis különlegesen hosszúnak számított.

Az istenek és az emberek egyaránt a vallási előírások betartásával, mágiikus eszközökkel és szertartásokkal igyekeztek biztosítani egészségüket. Az egyiptomi orvosok és varázslók számos isten segítségével és közvetítésében bíztak munkájuk során.

A Budapest Múmia Projekt dokumentumfilmje a Szépművészeti Múzeum múmiáinak vizsgálatáról innen elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=okNQCAQVnzk>

GYÓGYÍTÓ ISTENEK

A gyógyító istenek közül kiemelkedik Thot, a bölcsesség, a tudomány és az orvoslás istene, akit Egyiptomban a korai időktől egészen a római korig országszerte tiszteltek. Az íbiszmadár vagy kutyafejű pávián alakjában ábrázolt istenséget a korai időktől a Holddal kapcsolták össze, és Ré napisten éjszakai megtestesülésének tartották. Thot az írás felfedezőjeként az írnokok patrónusa és az isteni igazságosság jelképe is volt. Az egyik mitikus történet szerint az isten tanította Ízisznek azokat a varázsigéket,

Thot pávián felirattal
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
Iksz. 51.2177

Gyermekeit szoptató Ízisz
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
Iksz. 63.1-E

Imhotep szobrocája
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 54.10

Szakhmet istennő szobrocskája
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 83.11-E

Thoerisz-szobrocška
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 51.2317

amelyek segítségével az istennő a meggyilkolt Oziriszt újra életre keltette. Egy másik történet szerint pedig Thot gyógyította meg a még gyermek Hórusz istent a skorpiómarásból.

Az ókori Egyiptomban a főként női alakban ábrázolt Ízisz, Ozirisz hitvese és Hórusz édesanyja volt az egyik legfontosabb és legnépszerűbb istennő, akit az egyszerű emberek elsősorban varázsereje és gyógyító hatalma miatt tiszteltek. Számos, Íziszt megszólító védelmező és gyógyító mondás maradt ránk, amelyben az istennőt arra kérik, hogy siessen egy gyermek vagy egy felnőtt segítségére. Az egyik mitikus történet szerint egy varázslat segítségével az istennő kígyót készített, amely megmarta Ré napistent. A napisten borzalmas fájdalmát semmi sem tudta enyhíteni, így a gyógyulásáért cserébe kénytelen volt elárulni titkos nevét az istennőnek, akinek a varázsereje ezáltal még hatalmasabbra nőtt.

Imhotep több mint 4500 évvel ezelőtt élt és többek között Dzsószer fáraó főtanácsadója, főépítésze, Ré napisten főpapja és a király Szakkarában felépített 60 méter magas lépcsős piramisának építésze volt. Személyét életében is tisztelet övezte, halála után kétezer évvel pedig már istenként tisztelték, a memphiszi Ptah isten fiának tartották. Bölcsessége miatt az írnokok patrónusa volt, de az orvoslással és különböző tudományokkal, például a csillagászattal is összekapcsolták. Számos szentélyt emeltek a számára, amelyek zarándokhelyekké váltak. A hozzá forduló betegek gyakran nemcsak imádkoztak, hanem egy éjszakát is eltöltöttek itt, abban a reményben, hogy az isten álmukban meggyógyítja őket vagy felfedi számukra a betegségekre hatásos gyógymód receptjét.

Az oroszlánarcú Szakhmet istennőnek, számos más egyiptomi istennőhöz hasonlóan, két természete volt: egy veszélyes és pusztító, és egy védelmező és gyógyító. Az istennőt a járványokkal, főleg a pestissel azonosították. A járványokat, betegségeket az egyiptomi források Szakhmet hírnökeinek vagy követeinek nevezik, amelyeket azonban az istennő ereje képes volt elűzni, ezért őt gyakran az élet úrnőjének is hívták.

GYÓGYÍTÓ MÁGIA

Az egyiptomi embert születésétől kezdve istenek és démonok vették körül, akik a sorsát folyamatosan befolyásolták. A két legtöbbször segítségül hívott démon-isten a vízilófejű, oroszlántestű, krokodilfarkú Thoerisz, a szülés és az anyaság védelmezője, valamint a groteszk arcú, törpetestű Bész volt, aki többek között a gyermekeket oltalmazta. A védelmező démonok mellett azonban ártó démonok is léteztek, akik a betegségekért vagy egyéb csapásokért voltak felelősek. Akár a halottak is válhattak ártó vagy az isteneknél közbenjáró szellemekké.

A varázslók, akik főleg Heka, Szakhmet és Szelket papjai közül kerültek ki, tudásukat a templomok úgynevezett élet háza intézményeiben szerezték. Itt tanulták meg az emberekre leselkedő veszélyek elleni védelemre vagy gyógyításra használható varázsigéket, a különböző recepteket és szertartásokat. A mágikus mondásokat nagy tudású papok szerkesztették és jegyezték le; ezeket a templomi könyvtárakban féltve őrizték.

Varázsszék, részlet
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 2005.1-E

A tárgy megnézhető közelebbről itt:
<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/apotropaion/>

A varázsszék az ókori egyiptomiak hite szerint mágikus erejű, démonokat elűző fegyverként szolgáltak. A Kr. e. 20–16. század idején a szülés és a gyermekágy időszakában vagy a halál utáni újjászületéskor például a varázslók vízilógyarból készült, úgynevezett varázsbotokat használtak.

Az egyiptomi elképzelések szerint mindkettő nehéz, legyőzendő veszélyekkel teli átmeneti állapot volt, amelyet varázsserejű lények támogatását biztosító rituálékkal igyekeztek zökkenőmentesebbé tenni. A varázsszékre vésett alakok kezében lévő kések a démoni ellenség elpusztítását szolgálják, a szájukban tekergő kígyók pedig az ártó erők legyőzését szimbolizálják.

Az ókori egyiptomi emberre a leggyakrabban leselkedő veszély a kígyó- és skorpiómarás volt, így ennek az elhárítására nagy hangsúlyt fektettek. Egy ránk maradt papyrusz nemcsak a különféle kígyók felsorolását és mérgeik erősségének megállapítását őrizte meg, hanem annak leírását is, hogy melyik kígyó támadása ellen melyik isten mágikus segítségére lehetett számítani adott esetben. A lehetséges gyógymódok között nemcsak az orvosi beavatkozások, például a megmárt terület kivágása vagy hánytatás, hanem a kezelés közben elmondandó mágikus mondások felsorolása is szerepel.

Az egyiptomi elképzelések szerint az úgynevezett Hórusz-sztélék mágikus védelmet biztosítottak a Nílus-völgyet benépesítő veszélyes állatok ellen. A sztélé két fő figurája az ártó erőktől védelmező Bész isten nagy méretű, oroslánfejszerű maszkja, valamint a krokodilokon taposó, meztelen Hórusz-gyermek, aki mindkét kezében veszélyes állatokat (kígyót, skorpiót, oroslánt és antilopot) tart. A táblára vésett feliratok mágikus szöveget tartalmaznak. Az egyiptomi elképzelések szerint a skorpiómarásból Thot isten segítségével felépült Hóruszéhoz hasonló gyógyulás mindazok számára lehetséges volt, akik megitták a mágikus táblára öntött, annak varázsserejét magába szívó vizet.

Szelketnek, a skorpiók és kígyók
istennőjének amulettje
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 69.12-E

Hórusz-sztélé
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 96.1-E

Az úgynevezett
Kígyómarás-papyrusz
középen kettévágott darabjait
ma a Brooklyn Museumban őrzik:

<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/60690>

<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124173>

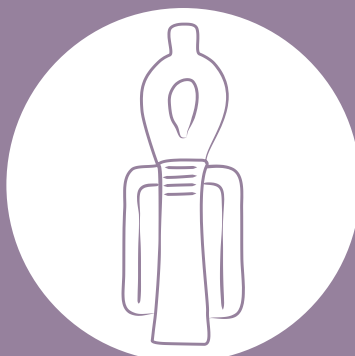
Triász amulett a gyermek Hórusz, Nephthüsz és Ízisz istennő alakjával
Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
Iksz. 51.2284

AMULETTEK

A különböző ártó erők hatására felbukkanó betegségek elleni védekezés-ként az ókori egyiptomiak elsősorban különböző amuletteket viseltek. Az amulettekre használt egyiptomi kifejezések a „megoltalmaz”, „megvéd” igékből származnak, amelyek megerősítik, hogy a főleg nyakban hordott medáloknak vagy ékszereknek mágikus védelmező erőt tulajdonítottak. Az amulettek a különböző ártó szándékú isteni és démoni lények, szellemek ellen oltalmazhatták, illetve adott esetben segíthették viselőjüket. A kézművesek által megformált amulettek használat előtt egy templomi szertartáson estek át, amelynek segítségével varázserejű tárgyakká változtak. Az amuletteket az úgynevezett amulettárosok árulták, akik az orvosokhoz és a varázslókhöz hasonlóan vérnyomás mérésében is járatosak voltak.

VARÁZSLÓPRÓBA

Nézd meg a három rajzot és figyelmesen olvasd el a három leírást.
Melyik amulettet mire használták az ókori Egyiptomban?

A mágikus szimbólum egy megkötözött vagy megcsomózott kelmedarabot ábrázol. Az amulettet vörös jaspisból kellett elkészíteni és az elhunyt nyakára helyezni, hogy a halott élvezhesse Ízisz istennő hatalmának oltalmazó erejét. Egyes elképzelések szerint a mágikus csomó Ízisz istennő méhét védelmezte terhessége idején a koraszüléstől, ezért az egyiptomi nők terhességük idején is hordhatták.

A gyógyulást és újjászületést szimbolizáló *udzsat*-szem az egyik leggyakrabban előforduló ókori egyiptomi amulett-típus. Az *udzsat* egyiptomi szó, jelentése 'éppé vált'. Értelmezése nagyon összetett. Az egyik ősi egyiptomi elképzelés szerint Hórusz isten elveszítette szemét Széth istennel vívott harca közben. A sérült szemet az istenek meggyógyították, újra éppé tették. Az ókori mágia törvényei alapján Hórusz éppé vált, mágikus erejű szeme képessé vált a gyógyításra.

Bész a fáraó kori Egyiptom egyik legnépszerűbb istenalakja volt. A törpe istenség fejét oroszlánfejhez hasonló sörényes maszk takarja és tollkorona díszíti. Arca grimaszba torzul, nyelvét gyakran kinyújtja az ábrázolásokon. Mindezek a meghökentő külső jegyek az istenség gonosz erőket elriasztó jellegét hangsúlyozzák. Az egyszerű emberek főleg a terhesség, a szülés és a kisgyermek védelmét várták tőle.

Keresd meg az eredeti amuletteket a Szépművészeti Múzeum honlapján!
Ha van kedved, színezd a megfelelő színűre a rajzokat!

<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/tjet-amulett-izisz-csomo/>

<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/udzsat-szem-amulett-4/>

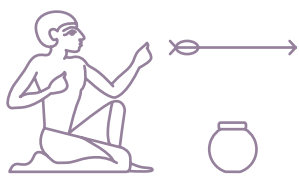
<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/besz-fej-amulett/>

Megoldás: viselődje Ízisz istennő oltalmába helyezi, védelmet nyújt koraszülés ellen

Megoldás: gyógyulásához segíti viselődje

Megoldás: védelmet nyújt kisgyermek számára, terhesség alatt és szüléskor

GYÓGYÍTÓK

Az orvos szó hieroglif megfelelője

Az egyiptomi orvosok képzése szintén templomokban zajlott, ahol a különböző rituális szövegek mellett a gyógyításhoz szükséges recepteket és útmutatók leírását is őrizték.

A gyógyítók között a korai időktől találunk orvosokat, orvosok felügyelőit, főorvosokat, udvari orvosokat és udvari főorvosokat is.

Gyakran egy-egy szakterületre specializálódtak, például voltak közöttük szemészek, fogászok és belgyógyászok. A szöveges emlékekből ismerünk gyógyszerezéseket, sebkötözőket és masszőröket. Az orvosok a balsamozókkal is kapcsolatban lehettek.

Gyógyítással általában férfiak foglalkoztak, a nők bábaként vagy szoptatós dajkaként segítettek az asszonyokat.

Papirusz gyógyító-mágikus szöveggel, részlet
Szépművészeti Múzeum, Egyiptomi Gyűjtemény, ltsz. 51.1961.

A tárgy megnézhető közelebbről itt:
<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/papirusz-orvosi-magikus-szoveggel/>

A papiruszra feljegyzett szövegek varázsigéket tartalmaznak sérülés okozta vagy migrénes fejfájás és más betegségek ellen. Az úgynevezett hieratikus írással íródott papirusz eleje és vége hiányzik, a meglévő szöveg is több helyen sérült, töredékes. Az egymás után következő, különálló szövegegységek kezdősorait az írnok vörös tintával emelte ki.

Az egyiptomi orvosok gyógyszeres kezeléssel és mágikus mondások alkalmazásával egyszerre gyógyították betegeiket, akiket gyakran Hórusz istennel azonosítottak. A mítosz szerint Hórusz születése után veszélyben volt; nagybátyja, Széth haragja elől anyja, Ízisz istennő a Nílus deltájában egy mocsárvidéken rejtette el. Ízisz hatalmas varázs- és gyógyító erővel rendelkezett, és fiát többször kigyógyította különböző súlyos vagy halálos betegségekből, illetve később a Széthtel folytatott harc során szerzett sérüléseiből. A varázsigék segítségével a Hórusz istenné változott beteg részesülhetett annak csodálatos gyógyulásából is.

Ez a hosszú nyelű kis kanál valószínűleg fül kezelésére szolgálhatott.

Szépművészeti Múzeum,
Egyiptomi Gyűjtemény,
ltsz. 51.323

GYÓGYÍTÓ RECEPTEK

Találd ki, hogy melyik orvosi szöveget milyen betegség enyhítésére használták! Keresd meg a hozzájuk tartozó címek betűjelét és megkapod a választ.

4	<i>„Fekete bika véré¹t tegyék olajba, s azzal kenjék be!”</i>	Más recept féloldali fejfájásra.	R
1	<i>„Hátrálj, Hórusz segítője! Hátrálj, Széth segítője! Vonuljon vissza a vér, mely Hermupoliszból jött! Vonuljon vissza a piros vér, mely ebben az órában jött. Nem ismered a gátat? Hátrálj Thot elől! Mondják ezt a mondást egy karneolgyöngy fölött, amelyet a férfi vagy a nő hátsó felére helyeztek! Meggzúnteti a vérzést.”</i>	Más recept a test rossz szagának megelőzésére nyáron.	Z
5	<i>„Szárított, porrá tört datolyát morzsoljanak szét egy hin¹ tejben, a gyermek igya meg!”</i>	Más recept a haj ősülésének valódi megszüntetésére, a haj kezelésére.	U
6	<i>„1 rész tömjén, 1 rész ibu-növény, 1 rész peret-seni gyümölcs, 1 rész mirha – gyúrják egybe az egészet! Kenjék be vele a testet!”</i>	Mondás vérzés megszüntetésére.	H
3	<i>„Egy harcsa koponyáját főzzék szét olajban, kenjék vele a fejet négy napig!”</i>	Más recept gyermek köhögésének megszüntetésére.	S
2	<i>„1 rész a tönkeszem lisztjéből, 1 rész sárga okker, 1 rész méz – gyúrják egybe, tömjék a fogba!”</i>	A fog megerősítésére való receptek kezdete. ²	Ó

Ha helyes sorrendbe teszed a receptek címei mögött szereplő betűket, akkor annak az istennek nevét tudod kiolvasni, akivel a gyógyítás során gyakran azonosították a betegeket az ókori Egyiptomban:

1

2

3

4

5

6

¹ 0,48 liternek megfelelő mértékegység.

² Kóthay Katalin Anna fordításai: Kóthay Katalin Anna – Gulyás András: *Túlvilág és mindennapok az ókori Egyiptomban. Források a Kr. e. 3-2. évezredből.* Miskolc, 2007. 290–294.

